

Омар Хайям и Хафез Ширази¹

По време на гостуванията ми в Иран, на неизменно задавания от мен въпрос: "Поезията на кой от персийските класически поети е най-близка до сърцето им", почти винаги получавах един и същи отговор - поезията на Хафез. Очаквах, признавам си, да чуя друго име, бях проникнал по-дълбоко във вселената на Омар Хайям. Но това ме накара да се замисля. И започнах все по-често да посягам към съчиненията на Хафез. Така, успоредно с отдавнашното ми пристрастие към философската дълбочина и филигранния изказ на Хайям, порасна и интересът ми към големия поет на XIV век Шамседдин Мохамад Хафез Ширази. Но което е по-съществено - непрекъснато откривах и продължавам да откривам нови и нови общи черти между Хайям и Хафез, два колоса на персийската литература.

И работата не е в това, че Хафез, като и Омар Хайям ни оставя (макар и доста по-малко на брой - всичко на всичко 42) прелестни четиристишия. На общото между двамата се натъкваме в поредицата от на пръв поглед незабележими детайли, чиято съвкупност свежда до минимум съмненията за идейната общност между творбите им. Почти трите века, които разделят епохите на Хайям (1048-1131) и на Хафез, не се оказват достатъчно солидна преграда между тези двама толкова отдалечени, но и толкова близки източни поети. "Отдалечени", защото първият ни оставя най-изящните образци на персийската словесна миниатюра, а вторият е автор на повече от 400 газели, 5 панегирически касиди, 29 кат'и, 3 масневи и само 42 рубаи. "Отдалечени", защото на Хайямовото перо е абсолютно чужда стилистичната виртуозност, така характерна за поетите преди него. Няма я и безредата многотия от изобразителни средства, с които те разточително боравят. Художник с тънък усет за красивото и с изострена сетивност, Хайям умело използва полисемантизма на думите, за да загатне за истинския смисъл, за най-съкровеното послание на своите кратки, мъдри и красиви строфи. Хафез също притежава деликатни сетива за красотата и изострена чувствителност. Цветовете на неговата палитра обаче са по-ярки от тези на Хайям, тоналността на стиховете му е значително по-богата от тази на именития му предшественик. Затова и отличителна характеристика на неговата поезия е пищното съцветие на поетическия ѝ облик. Може би тези различия се дължат както на особеностите на жанровете, в които работят Хайям и Хафез, така и на житейското им призвание. Хайям е преди всичко учен - философ, медик, математик, астроном. Той подчинява всичко на стоманената логика на мисълта. Дори и своите изискани стихове. Хафез е поет и само поет. Отдал се без остатък на стихията на словото. При Хайям всяко четиристишие представлява завършена философска мисъл. Бисер, изваден от океана на персийската духовна традиция. И тук отново се натъкваме на показателен паралел между двамата. Приносът на Хафез в жанра "газела" е най-вече в забележимото развитие на т. нар. "алогическа" газела, при която всеки бейт² сам по себе си представлява афоризъм. Този афоризъм няма пряка логическа връзка с предшестващите или със следващите го двустишия. Така газелите на Хафез се превръщат в гнезда, гостоприемно приютили най-различни теми. Теми, свързани помежду си чрез едва доловими понякога асоциативни връзки, които придават на стихотворението не логическа, а емоционална цялост.

Ако от частното преминем към общото отново ще се натъкнем на изненадващи паралели между двамата класици. Така например и

1 Част от слово, проинесено на 21 януари 2005 г. на научна конференция, посветена на годишнината на персийския класик Хафез Ширази (ок.1325-1390).

2 Бейт - двустишие. Най-малката поетическа единица в персийското стихосложение.

до днес не е изяснен въпросът с атрибуцията на поетическото наследство както на Хайям, така и на Хафез. Първите ръкописи с четиристишия на Хайям, с които днес разполага световната иранистика, се появяват няколко десетилетия след неговата смърт. Което означава, че ние не разполагаме с оригинали, под които да стои неговият подпис, нито пък с четиристишия, записани по негово време. Нямаме на разположение и убедителни доказателства, че боравим единствено с текстове, излезли изпод перото на поета. Всички, появили се с по-късна дата, ръкописи са съставяни или по памет, или са преписи от изчезнали Хайямови сборници. Следователно вероятността те да са променяни според личните вкусове на онези, които са ги съставяли или преписвали, да са съобразявани в една или друга степен с изискванията на епохата, не е за пренебрегване. Обстоятелствата с творчеството на Хафез не са по-различни. От запазилите се негови ръкописи една част са несъзнателно изменени, друга преработвани, в съответствие с моралните норми и разбирания на времето, трета направо се приписва на перото на Хафез, без авторството да е негово. Онази част от поетическото наследство на двамата класици обаче, за която няма спор относно авторството, отдавна е издигнала имената на Хайям и на Хафез на лъчистия литературен връх, на който те днес се извисяват.

Ние знаем, че и до днес се водят спорове относно същността на поезията на Омар Хайям. Епикурейска ли е тя по своя дух и съдържание или следва да бъде отнесена към направлението на източния мистицизъм - тасавофа. Оценката на поетическото наследство на Хафез също се колебае (макар и не с такива амплитуди като при Хайям) между суфизма и "философията на градината". От позициите на днешното време - и възможно най-безпристрастно - би трябвало да признаем, че и Хайям, и Хафез имат творби, издържани в чисто мистически дух, които притежават строгата символика и алегоричната образност на тасавофа. Но означава ли това, че те са мистици? А останалите им произведения? Те дават ли ни право да ги определим като не мистици? Въпреки налагащото се присъствие на образите на виното и свързаното с него опиянение, на красавиците, на съкровения мигове, на вакхическите мотиви като цяло. Ами онези стихове, в които и двамата откровено се присмиват на лъжливите аскети-мистици? Мнозина измежду познавачите на източната поезия биха се затруднили да дадат категоричен отговор на този въпрос. Затруднявам се, естествено, и аз. Когато изследваме, когато скрупулъзно анализираме или пък четем просто за удоволствие и отмора четиристишията на Хайям или газелите на Хафез, няма да ни убегне тяхната обемна, често пъти закодирана многозначност. Многозначност, при която са възможни до няколко пласта на възприятие, а тълкуванията могат да се насочат в различни насоки. И това всъщност е изворът на обаянието на класическата художествена словесност на Персия. Затова, ако не познаваме митологията, героиката, историята, суфийската образност и езика на персите, не бихме могли да постигнем в пълнота идейните послания на двамата класици. В най-добрия случай бихме се носили безметежно по повърхността на безбрежния океан на тяхната поезия, без да сме се докоснали до многовековната - мъдрост.

Доц.д-р Иво Панов